

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ MONTESSORI

Διακογεωργίου Αρχοντούλα

Δρ. του τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας
του Παντείου Πανεπιστημίου Αθηνών
Σχολική Σύμβουλος 2^{ης} Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Σάμου

Η Maria Montessori έχει να παρουσιάσει ένα αξιόλογο και ενδιαφέρον έργο για θέματα σχετικά με την αγωγή των μικρών παιδιών. Η Μοντεσσοριανή αγωγή και εκπαίδευση η οποία είναι γνωστή σε όλο τον κόσμο επέδρασε στον παιδαγωγικό κόσμο αλλά και στην κοινωνία γενικότερα. Το διδακτικό υλικό της Ιταλίδας γιατρού και παιδαγωγού συμβάλλει αποτελεσματικά στη διανοητική ανάπτυξη των μαθητών. Η Montessori επεχείρησε να αλλάξει την ακαμψία και το βερμπαλισμό στο σχολείο και να δώσει ελευθερία και δράση στους μικρούς μαθητές. Μέσα από τις αρχές της μεθόδου οποίες ήταν αποτέλεσμα μακροχρόνιων επιστημονικών παρατηρήσεων φαίνεται ότι ο εσωτερικός κόσμος του παιδιού διέπεται από νόμους σχετικούς με τη διαμόρφωση του χαρακτήρα και τη φυσική του ανάπτυξη. Τα υλικά της μεθόδου Montessori είναι προσεχτικά σχεδιασμένα και στοχεύουν στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του παιδιού μέσα από την παρατήρηση, την αναγνώριση, την ταξινόμηση και γενικά την αξιοποίηση των πολλαπλών ερεθισμάτων ώστε οι μαθητές να προχωρούν και να αναπτύσσονται με βασικά εφόδια τη δραστηριότητα, την ενεργητική συμμετοχή και την προσπάθεια που καταβάλλουν.

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΜΕΘΟΔΟΥ MONTESSORI

Εισαγωγή

Το όνομα της παιδαγωγού Marias Montessori στέκεται δίπλα στα μεγάλα ονόματα των πρωτοπόρων του πνεύματος και της επιστήμης. Αφιέρωσε τη ζωή της στη βελτίωση των εκπαιδευτικών μεθόδων για τα παιδιά και ανακάλυψε το μέχρι τότε άγνωστο γεγονός, ότι κάθε παιδί έχει μια αυθόρμητη παρόρμηση προς τη μάθηση. Η Montessori ανέπτυξε μια μέθοδο η οποία φέρει το όνομά της μεταμορφώνοντας ριζικά τις έννοιες οι οποίες σχετίζονται με τη διδασκαλία και τη μάθηση. Στόχος της ήταν η απελευθέρωση του παιδιού από την στερεότυπη πειθαρχία της επίσημης εκπαιδευτικής αγωγής και παράλληλα η εφαρμογή μέσα στο περιβάλλον της οικογένειας και των σχολικών αιθουσών της αίσθησης της χαράς και της δημιουργικής απασχόλησης. Οι εκπαιδευτικές ιδέες της Montessori έπιασαν βαθιά ρίζες σε όλο τον κόσμο αφού οι σχολικές αίθουσες μεταμορφώθηκαν από τη βαριά ατμόσφαιρα της άκαμπτης πειθαρχίας σε ζωηρόχρωμες και χαρούμενες παιδικές εστίες. Τα ερεθίσματα της πηγάζουν από τις αίθουσες ενός σχολείου για καθυστερημένα παιδιά στην πατρίδα της την Ιταλία. Μέσα από την ενασχόληση της με αυτά τα παιδιά διαπίστωσε ότι αν έχουν την κατάλληλη ενθάρρυνση, μπορούν να αποκτήσουν αυθόρμητο ενδιαφέρον για τη μάθηση και την αυτοπειθαρχία. Τα στοιχεία αυτά τα αξιοποίησε σε τυπικές τάξεις επιτρέποντας στους μαθητές της να κινούνται σε ατμόσφαιρα ελευθερίας για να οδηγηθεί αργότερα στη διαπίστωση ότι τα παιδιά έχουν ένα δικό τους ρυθμό ανάπτυξης η οποία περνά μέσα από *αισθητήριες περιόδους* κατά τη φάση των οποίων αποκτούν έντονη επίγνωση της γλώσσας, της τάξης, της κοινωνίας, του περιβάλλοντος και των αισθήσεών τους.

Η Montessori πίστευε βαθιά ότι ο εικοστός αιώνας θα ήταν *ο αιώνας του παιδιού* και ότι για να πραγματοποιηθεί αυτό έπρεπε να πάψουμε να βλέπουμε τον άνθρωπο σαν μια σκάλα όπου τα πρώτα βήματα μας αντλούν τη σημασία τους μόνο από τα τελευταία. Μέσα σ' ένα τέτοιο πλαίσιο αντίληψης, το παιδί ήταν υποχρεωμένο να μεγαλώνει όσο πιο γρήγορα μπορούσε καθώς η εκπαίδευση χαρακτηριζόταν από επιβολή επάνω του αναγκών και αναφορών οι οποίες πήγαν από τον κόσμο των ενηλίκων. Θεωρούσε ότι το παιδί διαθέτει διαφορετικές και υψηλότερες ιδιότητες από αυτές που προσδοκούσαν από αυτό οι ενήλικοι. Η βασική ατμόσφαιρα που δημιούργησε η Montessori στο έργο της είναι η *ελευθερία* στην τάξη και η ατμόσφαιρα μέσα στην οποία μπορεί να αναπτυχθεί πολυδιάστατα ένα παιδί, με εργαλεία το *πείραμα* και την *παρατήρηση*. Με την παρουσία της Montessori εμφανίστηκε στην Εκπαίδευση ένα καινούργιο πνεύμα και μια πρωτοποριακή ώθηση. Στην

Βασικές αρχές της μεθόδου Montessori

πραγματικότητα το έργο της θα μπορούσε να συνοψιστεί στην προσπάθεια να δοθεί τέλος στον αγώνα ανάμεσα στο μικρό παιδί και τον ενήλικο, έναν αγώνα που συμβαίνει κατά βάση στη χώρα του υποσυνείδητου. Η μέθοδος Montessori για την αγωγή και την εκπαίδευση είναι σήμερα από τις πιο γνωστές σε όλο τον κόσμο. Βασίζεται στην αξία που αποκτά η μάθηση όταν επιτυγχάνεται με τη θέληση και την εσωτερική παρόρμηση του μαθητευομένου. Η Montessori αποτυπώνει με τη μέθοδο της τις ιδέες και τα συμπεράσματα της ώριμης ζωής της και στηρίζει τις αρχές της στη μη επέμβαση των μεγάλων στην αγωγή του παιδιού.

Την πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα μια ομάδα από τετράχρονα ιταλόπουλα, τα πιο πολλά από ημι-αγράμματας οικογένειες, κατέπληξαν τον κόσμο, των ενήλικων εκπαιδευτικών δείχνοντας την ικανότητά τους να διαβάζουν και να γράφουν. Ήταν οι πρώτοι καρποί της Μοντεσσοριανής μεθόδου στην Εκπαίδευση, η οποία πήρε το όνομά της από την ιδρύτρια της και που έμελλε στη συνέχεια να γίνει μία από τις μεγαλύτερες παιδαγωγικές αρχές στη σύγχρονη Παιδαγωγική επιστήμη. Οι μακροχρόνιοι αγώνες της Montessori για το παιδί και μέσα από το παιδί για ολόκληρη την κοινωνία είχαν απήχηση σε πολλές χώρες του κόσμου και θυμίζουν ακόμη και σήμερα την χαρούμενη και ειρηνική όψη που εκπέμπουν τα πρόσωπα χιλιάδων παιδιών στους χώρους του σχολείου, του σπιτιού και της κοινωνίας γενικότερα.

Βιογραφικά στοιχεία για τη Maria Montessori

Η Ιταλίδα γιατρός και παιδαγωγός Maria Montessori γεννήθηκε στις 31 Αυγούστου 1870, στην πόλη Chiaravalle. Άρχισε τη σταδιοδρομία της με σπουδές στην Ιατρική και ήταν μάλιστα η πρώτη γυναίκα φοιτήτρια στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης, σ' αυτόν τον κλάδο. Ο πατέρας της, Alessandro Montessori, συνταξιούχος αξιωματικός του στρατού, ήταν ένας στρατιώτης στα νιάτα του και ένας δημόσιος υπάλληλος αργότερα στη ζωή. Η μητέρα της, Renilde Stoppani Montessori, ανιψιά του ένδοξου Antonio Stoppani, μεγάλου φιλόσοφου, κληρικού και διάσημου επιστήμονα, ήταν μια έξυπνη γυναίκα με μοντέρνα σκέψη από πλούσια οικογένεια, με ιδιαίτερα χαρίσματα και ξεχωριστή ευλάβεια με αποτέλεσμα να αναπτυχτεί ανάμεσα στη μητέρα και την κόρη ένας ισχυρός δεσμός κατανόησης, αγάπης και αφοσίωσης, αφού έμοιαζαν πολύ τόσο στη φυσιογνωμία όσο και σε στοιχεία του χαρακτήρα και της προσωπικότητάς τους. Ο δυνατός δεσμός διατηρήθηκε, ισχυροποιήθηκε και άντεξε μέσα από δύσκολες καταστάσεις ζωής της Montessori μέχρι τη στιγμή που ο θάνατος της Renilde έλυσε τα δεσμά του. Ο Alessandro και η Renilde παντρεύτηκαν την άνοιξη του 1869 και μόλις ένα χρόνο αργότερα γεννήθηκε η Maria. Ο πατέρας της καταγόταν από οικογένεια ευγενών της Bologna και ήταν χαρακτηριστικός τύπος συντηρητικού της παλιάς σχολής. Είχε επαινεθεί ως στρατιωτικός για τη γενναιότητά του και μέχρι τα τελευταία χρόνια της ζωής του διατηρούσε τις ευγενικές και αυστηρές αρχές της στρατιωτικής αριστοκρατίας.

Τα παιδικά της χρόνια η Montessori τα πέρασε στην Ancona όπου ολοκλήρωσε και τη βασική της εκπαίδευση. Η μητέρα της την δίδαξε πώς να είναι συμπονετική, μαθαίνοντας την κάθε μέρα το έργο του πλεξίματος για να φτιάχνει ρούχα και σκεπάσματα για τους φτωχούς. Η Maria επέλεξε επίσης να τρίβει ένα μέρος του δαπέδου κεραμιδιών καθημερινά και πολύ αργότερα, ως δασκάλα, περιλαμβάνει τις εργασίες αυτές στις μελέτες της για τα παιδιά, αποκαλώντας τις *ασκήσεις της πρακτικής ζωής*. Κάθε μέρα η Maria ήταν υποχρεωμένη να ασχολείται αρκετές ώρες με το πλέξιμο, μια απασχόληση με την οποία έδειχνε το ενδιαφέρον της για τους ανθρώπους που ήταν φτωχοί θέλοντας να τους δώσει λίγη ζεστασιά και αγάπη. Ως παιδί είχε μια καθημερινή απασχόληση με το πλέξιμο καθώς και με συχνούς περιπάτους στο ύπαιθρο.

Η Maria ήθελε τους γονείς της πάντοτε αγαπημένους και αναφέρεται ότι κάποια φορά που παρουσιάστηκε διαφωνία, πήρε μια καρεκλά και την τοποθέτησε ανάμεσά τους και αφού ανέβηκε επάνω, έσφιξε όσο πιο δυνατά μπορούσε τα χέρια τους για να τους δείξει ότι έπρεπε να επικρατεί ομόνοια, επικοινωνία και αγάπη στην οικογένεια. Για την περίοδο εκείνη, οι γονείς της ήταν πολύ καλά εκπαιδευμένοι και την οδήγησαν να αγαπήσει τα βιβλία και το διάβασμα γενικότερα. Αυτό ήταν πραγματικά απίστευτο επειδή στην πόλη όπου έζησε ήταν θέμα υπερηφάνειας να είναι σε θέση κάποιος να γράψει ακόμη και το όνομά του. Κατά τη διάρκεια εκείνης της εποχής, η στοιχειώδης μόρφωση ήταν τοπικό θέμα, αφού τα σχολεία ήταν σε υποτυπώδη κατάσταση. Ωστόσο, η Maria πραγματοποιούσε με μεγάλη ευκολία τις εργασίες της και είχε εξαιρετικά καλές επιδόσεις στις εξετάσεις. Στα παιχνίδια ήταν συχνά ο ηγέτης μεταξύ των άλλων παιδιών και ποτέ δεν είχε πρόβλημα στην επαφή μαζί τους ούτε και στην επικοινωνία της με τους ενήλικες. Όσον αφορά τη σχέση της με τους γονείς της, ήταν κοντά στον πατέρα της, αλλά ποτέ δεν έκρυψε το γεγονός ότι η μητέρα της ήταν ο άνθρωπος ο οποίος την ενθάρρυνε και ήταν πάντοτε σύμφωνη για όλα τα σχέδια, τους στόχους και τις φιλοδοξίες της. Συχνά η Montessori φαινόταν μάλλον ένα περίεργο και αινιγματικό παιδί τόσο στους δασκάλους της όσο και στου συνομήλικους της, οι οποίοι πολλές φορές έκαναν παράπονα για τη στάση που είχε απέναντί τους. Είχε έντονο το αίσθημα της αξιοπρέπειας σε όλες τις εκφάνσεις των δραστηριοτήτων της, χαρακτηριστικό που διατήρησε και υιοθέτησε σε όλη τη διάρκεια της ζωής της.

Σε ηλικία δώδεκα ετών η οικογένεια της εγκαταστάθηκε στη Ρώμη για να υπάρχει η δυνατότητα να της παρέχουν οι γονείς της καλλίτερη εκπαίδευση και να ικανοποιήσουν παράλληλα και τις φιλοδοξίες της. Ένα χρόνο αργότερα παρακολούθησε ένα πρόγραμμα τεχνικής σχολής στα πλαίσια της προετοιμασίας της αφού το όνειρό της ήταν να γίνει μηχανικός. Στην ηλικία αυτή άρχισε να εκδηλώνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα Μαθηματικά, αγάπη που διατήρησε σε όλη τη διάρκεια της ζωής της. Μετά από λίγο χρονικό διάστημα μια νέα μεταβολή, αυτή τη φορά οριστική, καθόρισε την πορεία της ζωής της. Ήταν η απόφασή της να σπουδάσει Ιατρική, μια απόφαση πρωτοποριακή για εκείνη την εποχή, που

όμως δεν επιδεχόταν περισσότερη συζήτηση αν και ακουστήκαν πολλές αντιδράσεις από ένα χώρο οποίος ήταν καθαρά ανδροκρατούμενος. Ήταν μια από τις λίγες γυναίκες που αποφοίτησαν από την Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Ρώμης, για να γίνει στη συνέχεια μία από τις πρώτες γυναίκες γιατρούς στην Ιταλία. Λαμβάνοντας υπόψη το χρονικό διάστημα κατά το οποίο η Maria μεγάλωσε και έζησε, πραγματοποίησε ενδιαφέροντα και μεγάλα επιτεύγματα. Κατά τη δεκαετία του 1890, μια γυναίκα δεν μπορούσε να περπατήσει μόνη της στο δρόμο και ουσιαστικά δεν έκανε τίποτα με δική της πρωτοβουλία, αφού το καθετί είχε πάντα σε σχέση με τον άντρα της οικογένειας. Η Maria κατάφερε να πετύχει στο σχολείο, να πάει στο Κολέγιο, και να είναι η πρώτη γυναίκα στην Ιταλία που φοίτησε και έλαβε πτυχίο από την Ιατρική σχολή. Διετέλεσε μέλος της Ψυχιατρικής Κλινικής του Πανεπιστημίου και προσπαθούσε να εκπαιδεύσει τους μαθητές με ειδικές ανάγκες ή *τους δυστυχισμένους μικρούς μας φίλους*, όπως τους αποκαλούσε. Ο πατέρας της δεν της μιλούσε πολύ, γιατί ήταν ακόμα αναστατωμένος σχετικά με το θέμα των σπουδών της, ενώ η μητέρα της συνέχιζε να την υποστηρίζει και μερικές φορές τη βοηθούσε ακόμη και σε θέματα σχετικά με τη μελέτη των μαθημάτων της. Μετά το διδακτορικό της δίπλωμα, το 1896, η Montessori άρχισε να παραδίδει μαθήματα ειδικής αγωγής στους δασκάλους της Ρώμης, ενώ το 1898 ανέλαβε τη διεύθυνση της Ορθοφρενικής Σχολής. Κατά την υποστήριξη της διδακτορικής της διατριβής, το 1896, την επιτροπή συγκροτούσαν δέκα άνδρες, οι οποίοι ήταν πολύ εντυπωσιασμένοι με τη δουλειά της, με αποτέλεσμα να της χορηγηθεί ο βαθμός άριστα αφού εκτός του ότι ήταν η πρώτη απόφοιτος από την Ιατρική σχολή, είχε και εντυπωσιακές επιδόσεις. Την ίδια χρονιά επελέγη για να εκπροσωπήσει τις γυναίκες της Ιταλίας σε ένα φεμινιστικό συνέδριο στο Βερολίνο, όπου ανέπτυξε τα αιτήματα των εργαζόμενων γυναικών με ιδιαίτερη ικανότητα και πειστικότητα και αυτό είχε ως αποτέλεσμα το όνομά και η προσωπικότητά της να αναφέρονται στις εφημερίδες πολλών χωρών.

Η Montessori ξεκίνησε από το χώρο της αγωγής του καθυστερημένου παιδιού, χώρος ο οποίος τράβηξε την προσοχή της, από την πλευρά της ιατρικής. Όταν, από το παιδαγωγικό της έργο με τα καθυστερημένα παιδιά αντιλήφθηκε ότι η μέθοδος της μπορούσε να εφαρμοστεί και στα φυσιολογικά παιδιά, και μάλιστα με αξιόλογα αποτελέσματα έστρεψε την προσοχή της και προς αυτή την κατεύθυνση. Έτσι μελέτησε τα προβλήματα του παιδιού, από κάθε πλευρά και δημιούργησε ένα σύστημα αγωγής, βασισμένο σε παιδαγωγικές και ψυχολογικές αρχές. Αναφέρεται ότι ο Πάπας Λέων XIII θεώρησε απίστευτα συγκλονιστικό το γεγονός ότι μια γυναίκα η οποία έγινε δεκτή στο σχολείο κατά τη διάρκεια αυτής της χρονικής περιόδου και μάλιστα ότι διακρίθηκε και έφτασε σε τόσο υψηλή βαθμίδα της επιστήμης. Θεωρήθηκε επίσης περίεργο να υπάρχει μια γυναίκα να εργάζεται πλάι-πλάι με τους άνδρες που αναζητούν την ασθένεια ή τη μελέτη του ανθρώπινου σώματος.

Πρώτη ενασχόληση της Montessori ήταν βοηθός γιατρού στην ψυχιατρική κλινική του Πανεπιστημίου της Ρώμης, όπου είχε την πρώτη επαφή της με τη διδασκαλία των παιδιών με αναπηρία. Έγινε πεποίθηση ότι το πρόβλημα του χειρισμού αυτών των παιδιών ήταν τόσο πολύ ενδιαφέρον ώστε της έδωσε ερεθίσματα για τη μέθοδο διδασκαλίας καθώς και για την ιατρική τους περίθαλψη. Το 1896, έδωσε διάλεξη σε Εκπαιδευτικό Συνέδριο στο Torino για την εκπαίδευση των ατόμων με αναπηρία και τότε ο Ιταλός υπουργός Παιδείας αρκετά εντυπωσιασμένος από τα επιχειρήματά της, την διόρισε την ίδια χρονιά ως διευθύντρια της Scuola Ortofrenica, ένα ίδρυμα αφιερωμένο στην φροντίδα και την εκπαίδευση των διανοητικά καθυστερημένων παιδιών. Η Montessori δέχτηκε την πρόταση, προκειμένου να θέσουν τις θεωρίες της αρχικά σε δοκιμαστική φάση και στη συνέχεια για γενικότερη εφαρμογή. Το 1906 εμφανίστηκε η μεγάλη ευκαιρία για τη γιατρό και παιδαγωγό Montessori όταν το Ινστιτούτο των ακίνητων αγαθών (Dei beni stabili), με πρόεδρο το μηχανικό Talamo, κατασκεύασε μεγάλες λαϊκές πολυκατοικίες και της προτάθηκε να αναλάβει την οργάνωση σχολείων όπου θα φιλοξενούνταν τα παιδιά τα οποία ζούσαν εκεί. Ήταν παιδιά των εργατών που απουσίαζαν σχεδόν όλη την ημέρα από το σπίτι τους και είχαν ανάγκη από ένα ειδικά διαμορφωμένο χώρο με ζεστασιά και συνθήκες για παιχνίδι και επικοινωνία. Έτσι δόθηκε η αφορμή για την ίδρυση ενός σχολείου για μικρά παιδιά στη Ρώμη το 1907, στη συνοικία San Lorenzo, στη Via dei Marsi, το πρώτο *σπίτι του παιδιού*, (Casa dei bambini) με επικεφαλής τη Montessori όπου φιλοξενούνταν εξήντα παιδιά, ηλικίας τριών έως έξι ετών, από φτωχές οικογένειες. Το πρώτο *σπίτι του παιδιού*¹ το διαδέχτηκαν και άλλα παρόμοια και τα αποτελέσματα της δουλειάς που γινόταν εκεί ήταν αξιοπρόσεχτα και θεαματικά. Αυτή τη φορά έρχονται και οι πρώτες επιτυχίες της με παιδιά με μαθησιακές δυσκολίες και ειδικές ανάγκες ενώ στη συνέχεια της γίνεται πρόταση να δοκιμαστούν οι αρχές της μεθόδου της και σε τάξεις με φυσιολογικά παιδιά.

Η μέθοδος της Montessori παρέχει μια ατμόσφαιρα για μάθηση, δηλαδή, μικρές καρέκλες και τραπέζια με βασικά χαρακτηριστικά την εξέλιξη της φυσικής περιέργειας του παιδιού μέσω της υπεύθυνης και ατομικής ελευθερίας στη συμπεριφορά, τη βελτίωση της ευκρίνειας των πέντε αισθήσεων (ακοή, όραση, γεύση, αφή, όσφρηση) καθώς και την ανάπτυξη του συντονισμού σώματος μέσα από τα παιχνίδια και την άσκηση. Η λειτουργία του δασκάλου σύμφωνα με τις αρχές της Montessori είναι να παρέχει εκπαιδευτικό υλικό, όπως η καταμέτρηση χάντρες ή γεωμετρικά παζλ και να λειτουργεί ως σύμβουλος και οδηγός των μικρών μαθητών κατά τη διάρκεια της ενασχόλησής τους με τις προγραμματισμένες δραστηριότητες. Οι διαλέξεις της Montessori θεμελίωσαν την επιστημονική σκέψη στην Ιταλία και εμβάθυναν στα προβλήματα της παιδαγωγικής επιστήμης. Σε κάθε διάλεξή της είχε να προτείνει και κάποια νέα ιδέα, να ανακαλύψει και να παρατηρήσει διάφορα θέματα.

¹ Στο πρώτο *σπίτι του παιδιού* εντοιχίστηκε από τον δήμαρχο της Ρώμης αναμνηστική πλάκα στη Via dei Marsi κατά τον εορτασμό των 100 χρόνων από τη γέννηση της Montessori.

Έβλεπε τα ζητήματα με μια ξεκάθαρη οπτική και τα φώτιζε κάτω από ένα ενδιαφέρον πρίσμα. Για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, σαράντα ολόκληρα χρόνια, η Montessori δεν σταμάτησε να επισκέπτεται χώρες και να κάνει γνωστές τις αρχές της μεθόδου της η οποία εκτεινόταν πέρα από τα όρια της τυπικής εκπαίδευσης και έφερνε ουσιαστικές αλλαγές μέσα στο ίδιο το σπίτι αλλά και γενικότερα μέσα στην κοινωνία.

Η ίδια η Montessori αναφέρει για το έργο της²: «Όταν ήμουν γιατρός, γράφει στην «Επιστημονική Παιδαγωγική», στη Ψυχιατρική κλινική του Πανεπιστημίου της Ρώμης, είχα μια μεγάλη ευκαιρία, πού μου έδωσε την αφορμή να ενδιαφερθώ για τα ανώμαλα παιδιά. Μπορούσα να επισκέπτομαι το Φρενοκομείο και να μελετώ τους αρρώστους που διαλέγουμε για εκπαιδευτικούς σκοπούς. Η θεραπεία του θυρεοειδή ήταν, τότε, σε μεγάλη εξέλιξη, με θετικά αποτελέσματα και συγκέντρωνε το ενδιαφέρον των γιατρών που ασχολούνταν με τα παιδιά, που παρουσίαζαν διανοητική καθυστέρηση. Ήταν φυσικό, τότε, και σε μένα, αφού εκτελούσα τακτική ιατρική υπηρεσία, να προσέξω ιδιαίτερα τις αρρώστιες της παιδικής ηλικίας. Το ενδιαφέρον μου για τα καθυστερημένα παιδιά, συνεχίζει, μ' έκανε να μελετήσω την ειδική μέθοδο αγωγής και να εμβαθύνω στη σκέψη των πρακτικών γιατρών, αν η παιδαγωγική θεραπεία ήταν δυνατόν να εφαρμοστεί και σε αρρώστιες, σαν την παράλυση, κωφότητα, ραχιτισμό, πνευματική καθυστέρηση κλπ. Ότι η παιδαγωγική θα έπρεπε να ενωθεί με την Ιατρική για τη θεραπεία τους, ήταν σκέψη της εποχής και η κινησιοθεραπεία άρχισε να παρουσιάζεται, ακριβώς σαν συνέπειά της. Αντίθετα με τους συναδέλφους μου, είχα τη διαίσθηση ότι το πρόβλημα των ψυχασθενών ήταν, κυρίως «παιδαγωγικό», χωρίς να παύει να είναι και ιατρικό, κι ενώ πολλοί υποστηρίζουν στα ιατρικά συνέδρια την ιατροπαιδαγωγική μέθοδο για τη θεραπεία τους, ενώ στο συνέδριο του Torino του 1898 μίλησα πρώτη για «ηθική αγωγή» και νομίζω ότι άγγιξα μια ευαίσθητη χορδή, γιατί η ιδέα, περνώντας από το γιατρό στο δάσκαλο απλώθηκε ξαφνικά σαν ένα ζωντανό πρόβλημα που ενδιέφερε ιδιαίτερα το σχολείο. Τότε πήρα την εντολή από τον καθηγητή μου και υπουργό της Παιδείας Guido Bacelli, να μιλήσω στις δασκάλες της Ρώμης για τη μόρφωση των παιδιών που ήταν ψυχικά άρρωστα. Από αυτά τα μαθήματα δημιουργήθηκε η Κρατική Ορθοφρενική Σχολή, που τη διηύθυνα για δυο χρόνια. Σ' αυτή προσάρτησα μια τάξη με πλατύτερο πρόγραμμα και συγκέντρωνα μαθητές του Δημοτικού, που κρίνονταν ακατάλληλοι για αγωγή, σαν ψυχικά ανίκανοι. Αργότερα ίδρυσα το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, στο οποίο δέχτηκα και τα παιδιά του Φρενοκομείου της Ρώμης. Μαζί με τους συνεργάτες μου, δυο ολόκληρα χρόνια, ετοιμάζαμε ειδικά τους δασκάλους να παρατηρούν και να μορφώνουν τα ψυχασθενικά παιδιά. Αλλά εκείνο πού ενδιαφέρει πιο πολύ, είναι ότι, μετά την πρακτική μου μελέτη στο Λονδίνο και στο Παρίσι, σχετικά με την αγωγή των παιδιών, που δεν ήταν φυσιολογικά, άρχισα να διδάσκω εγώ η ίδια τα παιδιά του Ινστιτούτου. Δίδασκα από τις 8 το πρωί ως τις 7 το βράδυ,

² Montessori M., (1952): Il metodo della Pedagogia scientifica, μετ. γαλλική Georgette Bernard, Pédagogie Scientifique, Paris, , σ. 2.

δυο χρόνια συνέχεια, κι αυτός είναι ο κυριότερος τίτλος μου στην παιδαγωγική μου δράση. Από την αρχή είχα την εντύπωση ότι η μέθοδός μου δεν ήταν κατάλληλη μόνο για την αγωγή των ψυχοπαθών, αλλά περιείχε γενικά αξιώματα αγωγής. Αυτό μου έγινε σιγά-σιγά μόνιμη ιδέα, ώστε όταν άφησα το σχολείο των ανωμάλων παιδιών, είχα πια την πεποίθηση ότι παρόμοιες μέθοδοι, εφαρμοσμένες και στα φυσιολογικά παιδιά, θα μπορούσαν να τα αναπτύξουν άριστα. Αυτό με οδήγησε να μελετώ παιδαγωγικά, να παρακολουθώ μαθήματα Πειραματικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο και να κάνω έρευνες παιδαγωγικής Ανθρωπολογίας, δοκιμάζοντας, μ' αυτήν την ευκαιρία, και τη μέθοδό μου στην αγωγή των φυσιολογικών παιδιών. Αυτές οι μελέτες με οδήγησαν στην ελεύθερη διδασκαλία της παιδαγωγικής Ανθρωπολογίας στο Πανεπιστήμιο της Ρώμης»³.

Το πρώτο βιβλίο της Montessori «Il metodo della Pedagogia Scientifica» όπως και τα άλλα που ακολούθησαν έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες. Η πολύπλευρη δράση της Montessori δεν περιορίστηκε στην οργάνωση και τη λειτουργία των «σπιτιών του παιδιού». Παράλληλα άρχισε να παραδίδει μαθήματα σχετικά με τη φιλοσοφία της μεθόδου της στους δασκάλους, και να δίνει διαλέξεις σε διάφορες χώρες εκτός Ιταλίας. Το 1913, έκανε την πρώτη της επίσκεψη στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ήταν κατά τη διάρκεια αυτού του έτους που ο Alexander Graham Bell και η σύζυγός του Mabel, ίδρυσε το Montessori Educational Association στην Ουάσιγκτον. Το 1929 ίδρυσε την Ένωση Montessori International στο Άμστερνταμ, Ολλανδία. Το 1938 άνοιξε το Εκπαιδευτικό Κέντρο Montessori στο Laren, Ολλανδία. Το 1934 το καθεστώς του Μουσολίνι απαγόρευσε τη λειτουργία των σχολείων της Montessori και έτσι αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Ιταλία και να ταξιδέψει σε όλο τον κόσμο όπου έδινε διαλέξεις και ίδρυε σχολεία όπου εφαρμοζόταν το σύστημά της. Το 1947, ίδρυσε το Montessori Center στο Λονδίνο και το 1949, 1950, και το 1951 ήταν υποψήφια για το Νόμπελ Ειρήνης. Η Montessori είχε αναπτύξει μεγάλη δραστηριότητα σε πολλές χώρες και ένα ταξίδι της μάλιστα την απέκλεισε όλα τα χρόνια του πολέμου στην Ινδία όπου ίδρυσε σχολεία με τις δικές της αρχές. Το 1938 η Διεθνής Έκθεση των Παρισίων απένειμε στη Montessori το χρυσό μετάλλιο. Τα τελευταία χρόνια της ζωής της η Montessori εφάρμοσε τις αρχές και το σύστημά της και στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση της Ολλανδίας. Το 1950 το Πανεπιστήμιο του Άμστερνταμ την ανακήρυξε επίτιμο διδάκτορα. Στα τελευταία χρόνια της ζωής της, η Montessori συνήθιζε να περιγράφει τη λειτουργία της εκπαίδευσης σαν «βοήθεια στη ζωή» και ότι τόσο η εκπαίδευση όσο και η Ιατρική έχουν απόλυτη σχέση που συνεπάγεται τη συνεργασία με τη φύση.

Μετά το τέλος του πολέμου την προσκάλεσαν επίσημα στην Ιταλία, όπου διοργανώθηκαν μεγάλες γιορτές για να την τιμήσουν. Η Montessori όμως δεν θέλησε να μείνει εκεί για μεγάλο διάστημα και στη συνέχεια επέστρεψε στην Ολλανδία την οποία θεωρούσε δεύτερη

³Pédagogie scientifique,όπ.π.,σ. 24.

πατρίδα της και τη φιλοξένησε ως το τέλος της ζωής της που ήρθε στις 15 Μαΐου του 1952 στην πόλη Noordwijk. Η συμβολή της Montessori στη προσχολική αγωγή είναι σημαντική. Στην Perugia της Ιταλίας ίδρυσε το Διεθνές Κέντρο Παιδαγωγικών Σπουδών στο Πανεπιστήμιο για τους ξένους φοιτητές. Εκτός από το κέντρο της Perugia ιδρύθηκε το 1954 και το Παγκόσμιο Κέντρο του Bergamo από την πρόεδρο της Opera Montessori, Maria Jervolino. Επίσης, το 1968 στο Διεθνές Συνέδριο της παγκόσμιας οργάνωσης της προσχολικής αγωγής (OMEP), ανακηρύχτηκε «Πολίτις του κόσμου» (cittadianna del mondo). Το Σεπτέμβριο του 1970 γιορτάστηκαν με μεγάλη λαμπρότητα στο Palazzo della Civiltà Antica της Ρώμης και στο Palazzo Galenga της Perugia, τα εκατό χρόνια από τη γέννηση της μεγάλης παιδαγωγού. Με την ευκαιρία αυτή ξαναμελετήθηκε το έργο της Montessori από επιστήμονες από όλο τον κόσμο οι οποίοι συναντήθηκαν στη Ρώμη στο παγκόσμιο συνέδριο που οργανώθηκε από την Opera Nazionale Montessori και την ιταλική κυβέρνηση για τη συμβολή της Opera Nazionale Montessori⁴. Η Montessori άφησε ένα πρωτοποριακό, αξιόλογο και συνάμα επιστημονικό για την εποχή της έργο.

Βασικές αρχές της μεθόδου Montessori

Η Montessori ανήκει στην ομάδα των παιδαγωγών των αρχών του 20^{ου} αιώνα οι οποίοι δημιούργησαν το ρεύμα του Σχολείου Εργασίας. Η κίνηση του Σχολείου Εργασίας αποκτά μετά το 1918 μεγάλη δημοτικότητα, αν και ο όρος χρησιμοποιείται με διαφορετικές αποχρώσεις: ως πνευματική αυτενέργεια, ως γενική μόρφωση του ανθρώπου, ως επαγγελματική προετοιμασία, γενικά είναι το αντίθετο προς το σχολείο μάθησης του 19^{ου} αι., που καταργούσε την επιδεκτικότητα του μαθητή. Μέσα απ' αυτήν ξεπεράστηκε οριστικά η Ερβαρτιανή παιδαγωγική⁵. Το Σχολείο Εργασίας⁶ και γενικότερα το κίνημα της Νέας Αγωγής, είναι ένα από τα ισχυρότερα παιδαγωγικά ρεύματα του 20^{ου} αιώνα το οποίο σημάδεψε την εξέλιξη της παιδαγωγικής σκέψης. Το κίνημα αυτό, ανήκει στο πεδίο της Εμπειρικής Παιδαγωγικής, θεμελιώνεται φιλοσοφικά στον πραγματισμό και τη φυσιοκρατία, ενώ επιστημονικά στηρίζεται στην Ψυχολογία του παιδιού.

Κατά τα τέλη του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} γεννιέται μια παιδαγωγική μεταρρυθμιστική κίνηση η οποία αποτελεί φυσική έκφραση της γενικής επιστροφής προς τον άνθρωπο με ιδιαίτερη έμφαση κυρίως σε θέματα αγωγής. Επιδίωξη και στόχος της παιδαγωγικής αυτής αρχής ήταν η οξεία αντίθεση προς τον παιδαγωγικό νοησιαρχισμό την μηχανοκρατία, τον κατακερματισμό και την επιφανειακότητα της αγωγής και της

⁴ Pignatari M. (1970), *Maria Montessori e la sua riforma educativa*, Firenze, Giunti. Maria Montessori, oggi, Centenario della nascita di M.M(1870-1970). Firenze, Giunti, σ. 190.

⁵ Κοντάκος, Α., (2007), *Χρονολόγιο Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Ατροπός, Αθήνα, σ. 153

⁶Περισσότερα για το Σχολείο Εργασίας βλ. Reble AI (2008), *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδη, Σ. Χατζηστεφανίδη- Πολυζώνη, 8^η έκδοση, Αθήνα, Παπαζήσης, σ. 430-431 και Δαναοσής-Αφεντάκης, Α., (1980), *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψης* (17^{ος} – 20^{ος} αι.), β' έκδοση Αθήναι, σ. 142.

διδασκαλίας. Μέσα από αυτές τις αντιθέσεις γεννήθηκαν διάφορα παιδαγωγικά ρεύματα της λεγόμενης Μεταρρυθμιστικής Παιδαγωγικής. Βασικοί εκπρόσωποι της είναι ο Dewey, Kerschensteiner, Claparede, Gaudig οι οποίοι επιχειρήσαν μέσα από τα αδύναμα σημεία του παλιού σχολείου να παρουσιάσουν αρχές, σύμφωνα με τις οποίες θα καλλιεργούνταν οι σωματικές και πνευματικές λειτουργίες των μαθητών. Το Νέο Σχολείο φιλοδοξεί, να διαμορφώσει μια ατμόσφαιρα ελεύθερης πνευματικής προσφοράς στο σχολείο, εξαλείφοντας το σκληρό ανταγωνισμό μεταξύ των μαθητών. Η Maria Montessori στην Ιταλία, ο Decroly στο Βέλγιο δίνουν ιδιαίτερη σημασία στην ατομική και ομαδική εργασία ως παιδαγωγικό μέσο. Στην Ελλάδα, από τους πρώτους μεταξύ άλλων, που επιχειρούν να εφαρμόσουν το σχολείο εργασίας στη σχολική πράξη είναι ο Ν. Καραχρήστος, Σ. Καλλιάφας, Μ. Παπαμαύρος και ο Α. Δελμούζος⁷.

Τα αίτια ανάπτυξης της Νέας Παιδαγωγικής πρέπει ν' αναζητηθούν και να αποδοθούν στο ιστορικό γίνεσθαι της εποχής, στους οικονομικο-πολιτικούς παράγοντες, τις φιλοσοφικές – ιδεολογικές αντιλήψεις (πραγματισμός)⁸ των παιδαγωγών και τις κοινωνικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν την εποχή εκείνη. Καθώς, λοιπόν, η εκπαιδευτική πραγματικότητα που επικράτησε μέχρι τα μέσα του 19^{ου} αι. στην Ευρώπη και στις Η.Π.Α. δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί στις ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις της σύγχρονης κοινωνίας, θεωρήθηκε επιτακτική η ανάγκη για τη ριζική του αναθεώρηση και για την αντικατάστασή του από ένα νέο τύπο σχολείου το οποίο θα στηρίζεται στην αυτονομία και την αξιοποίηση των δημιουργικών δυνάμεων του παιδιού. Η ανάπτυξη της οικονομίας επιφέρει επίσης ουσιαστικές αλλαγές στην κοινωνική και πολιτική δομή. Στη νέα κοινωνία που δημιουργήθηκε αλλάζουν ριζικά τα πράγματα, η κοινωνική δομή χαλαρώνει, η αστική τάξη πέρα από την οικονομική δύναμη που κατείχε, επιτυγχάνει και την πολιτική εξίσωση και κοινωνική αναγνώριση.

Με το τέλος του 19^{ου} αι. και τις αρχές του 20^{ου} αι. ολόκληρος ο κόσμος βρίσκεται σε στενή αλληλεξάρτηση, οικονομική και πολιτική. Η βιομηχανική επανάσταση, προσελκύει πολλές χιλιάδες ανθρώπων από την ύπαιθρο στην πόλη και επιφέρει μια νέα αίσθηση ζωής καθώς και αλλαγή στην οικονομική και πνευματική δομή. Τα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα και οι επιχειρήσεις επιδιώκουν να στελεχώσουν ανώτερες θέσεις με ειδικευμένο προσωπικό πανεπιστημιακής μόρφωσης. Τα επακόλουθα αυτής της βιομηχανικής επανάστασης βρήκαν πρόσφορο έδαφος εξαιτίας της εμφάνισης σ' αυτήν την περίοδο της θεωρίας του Φιλελευθερισμού στην οικονομία που πρεσβεύει τον οικονομικό ατομικισμό, την ελευθερία

⁷Στο πρόσωπο του Α. Δελμούζου, το κίνημα είχε έναν εμπνευσμένο εισηγητή και εκπρόσωπό του στην χώρα μας. Ο Α. Δελμούζος, ως διευθυντής του Ανώτερου Δημοτικού Παρθεναγωγείου Βόλου (1908-1911) και ως καθηγητής Παιδαγωγικής στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης (1929-1938), εισάγει τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό και την αυτενέργεια στη σχολική πράξη, φιλοδοξώντας ως λειτουργός της σχολικής πράξης, να κάνει το σχολείο πρότυπο και μοναδική πηγή εκσυγχρονισμού όλου του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Περισσότερα για την παιδαγωγική του Αλ. Δελμούζου, βλ. Καραστεργίου- Ζιώγου, Σ., (1996), *Η παιδαγωγική σκέψη από τον Πλάτωνα ως τη Μ. Μοντεσσόρι*, - *Ανθολογία κειμένων*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, σ. 341-353.

⁸Δανασής- Αφεντάκης, Α., (1980), όπ. σ. 120.

συμβάσεων, τον καταμερισμό της εργασίας και την υπακοή στους φυσικούς νόμους. Οι δυνάμεις της νέας εποχής καλούνται να τεθούν πρώτιστα στην υπηρεσία του πραγματικού κόσμου και να αντιταχθούν στην κλασική ιδεαλιστική εποχή, που κινείται στη σφαίρα του ιδεατού. Σε αντίθεση, δηλαδή, με τον ρομαντισμό εκτιμάται κυρίως η έρευνα της φύσης και η οικονομική και αστική δραστηριότητα. Το ρεαλιστικό πνεύμα διαμορφώνει και τη μορφωτική ιδέα, ενώ στο κέντρο της κοινωνικοπολιτικής ζωής και δράσης βρίσκεται τώρα ο εξωτερικός κόσμος. Στο χώρο της εκπαίδευσης κυριαρχεί η νοησιарχία και ο ρεαλισμός. Ο θετικισμός επιδιώκει την οικοδόμηση μεθοδολογικά ασφαλούς γνώσης που θεμελιώνεται στην εμπειρία, ενώ ο Fröbel σχεδιάζει και διαδίδει το θεσμό του νηπιαγωγείου.⁹

Οι νεωτεριστικές αντιλήψεις, εισβάλλουν σταδιακά και στο χώρο της Παιδαγωγικής. Μόρφωση και αγωγή πρέπει να κατακτιούνται κάτω από το πρίσμα της τεχνολογικής σκέψης. Η μόρφωση νοείται ως εκπαίδευση της νόησης, ως μέσο για την αξιοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού για χάρη της κοινωνικοοικονομικής ύπαρξης. Η ανάπτυξη του θετικιστικού πνεύματος συμβάλλει στη διαμόρφωση της Νέας Παιδαγωγικής, καθώς δίνει ιδιαίτερη έμφαση πάνω στην εμπειρία. Έτσι, στη βάση αυτού του φυσιοκρατικού-ωφελμιστικού (πραγματιστικού) πνεύματος θεμελιώθηκε, στο πλαίσιο της Εμπειρικής Παιδαγωγικής η κίνηση του Σχολείου Εργασίας, η οποία προέκυψε ως αντίθεση προς την παιδαγωγική νοησιарχία και γενικότερα του παιδαγωγικού πνεύματος της προηγούμενης εποχής.

Στις αρχές του 20ού αι. μια νέα φιλοσοφική αντίληψη διαμορφώνεται, η φιλοσοφία της ζωής η οποία επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την πνευματική ζωή. Μέσα απ' όλα αυτά, γεννιέται η φιλοσοφική αντίληψη (πραγματισμός) για την αγωγή η οποία πρεσβεύει την επαφή του ατόμου με τα πράγματα. Δηλαδή, πιο συγκεκριμένα, η ελεύθερη δραστηριότητα του παιδιού επιφέρει καλά αποτελέσματα στη μάθησή του, σε αντίθεση με τη μηχανιστική μάθηση που έχει ως αποτέλεσμα τη χαμηλή απόδοση στη μόρφωση του μαθητή. Υιοθετεί επίσης ότι, η προσωπικότητα του δασκάλου έχει άμεση σχέση με την απόδοση του μαθητή, η φυσική αγωγή συντελεί στην πνευματική ανάπτυξη, η άσκηση μιας ικανότητας επιφέρει την ανάπτυξη και μιας άλλης παρεμφερούς ικανότητας και βασικά ότι ο ρόλος του παιδαγωγού συμβάλλει σε καθοριστικό βαθμό στην ανάπτυξη του παιδιού. Σύμφωνα με τις παραπάνω αρχές, πρώτα πρέπει να διδάσκουμε το συγκεκριμένο και ακολουθεί στη συνέχεια καθετί το αφηρημένο. Το ενδιαφέρον, λοιπόν, είναι το σπουδαιότερο κίνητρο για την απόκτηση δεξιοτήτων, η καλλιέργεια των αισθήσεων είναι προϋπόθεση για την πνευματική καλλιέργεια, η υπερβολική δουλειά αναστέλλει την επενέργεια των ενδιαφερόντων και η αισθησιοκινητική δραστηριότητα είναι το γενεσιουργό σχήμα των νοητικών σχημάτων.

Στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. διακρίνονται με σαφήνεια δύο τάσεις: η έμφαση

⁹ Κοντάκος, Α., (2007), όπ., σ. 137.

στις άλογες δυνάμεις που υπάρχουν στον άνθρωπο και η αισιοδοξία ότι θα υπάρξει μια αντίστοιχη βοήθεια στο πρόβλημα. Αυτό δίνει μεγάλη βαρύτητα στο ζήτημα της μόρφωσης του ανθρώπου και μεγάλη ώθηση στις παιδαγωγικές προσπάθειες. Έτσι, στα τελευταία χρόνια του 19^{ου} αι. και αρχές 20^{ου} αι. η Νέα Παιδαγωγική θέσπισε νέες μεθόδους διδασκαλίας: τη μέθοδο της Montessori και του Decroly, τη μέθοδο του Σχολείου Εργασίας (Kerschentainer), τη μέθοδο των βιωμάτων (Dewey, Dalton, Winnetka), τη μέθοδο του σχολικού τυπογραφείου (Freinet), της ελεύθερης εργασίας με ομάδες (R.Cousinet)¹⁰ οι οποίες στηρίζονται στα δεδομένα της ψυχολογία του παιδιού.

Η μέθοδος Montessori έχει αρχές βασισμένες στη Νέα Αγωγή, στην προοδευτική και αντιαυταρχική παιδαγωγική του 20^{ου} αιώνα. Το κίνημα της Νέας Αγωγής, με πρωτοπόρο τον John Dewey θέτει το παιδί και τις ανάγκες του στο κέντρο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Το Νέο Σχολείο προκρίνει τη βιωματική και ομαδοσυνεργατική μάθηση, ασκεί κριτική στις πειθαρχικές μεθόδους του παραδοσιακού σχολείου, επιδιώκει τη σύνδεση του σχολείου με την κοινότητα, δίνει βαρύτητα στη χειρωνακτική εργασία σε αντιδιαστολή με τον ακαδημαϊσμό και τη στείρα γνώση. Θεωρεί πρωταρχική προϋπόθεση για τη λειτουργία του σχολείου την εμπλοκή και το ενδιαφέρον των παιδιών για ό,τι συμβαίνει στο περιβάλλον του. Στα πλαίσια των σχολείων εργασίας του Dewey τα παιδιά, μεταξύ άλλων, αναλάμβαναν την έκδοση τοπικών εφημερίδων, λειτουργούσαν τυπογραφεία, καλλιεργούσαν χωράφια, μαγείρευαν και έραβαν. Κύρια μεθοδολογική αρχή του σχολείου εργασίας ήταν ότι οι μαθητές μαθαίνουν στην προσπάθειά τους να λύσουν πραγματικά προβλήματα. Στην ίδια παράδοση μπορεί να εντάξει κανείς τα σχολεία που άνθισαν σε ολόκληρο τον κόσμο στη διάρκεια του 20ου αιώνα, όπου παρατηρούμε την αμφισβήτηση της ανάγκης για πειθαρχία, την πλήρη άρνηση της αξιολόγησης, την ολοκληρωτική άρση του καταναγκασμού σε ό,τι αφορά τις υποχρεώσεις του σχολείου. Η παιδοκεντρικότητα, η βιωματική μάθηση, η ελευθερία, είναι χαρακτηριστικά των σχολείων της Νέας Αγωγής.

Η φράση "**Δίδαξε με να το κάνω μόνος μου**" εκφράζει περιληπτικά το νόημα της μεθόδου Montessori. Η Montessori πιστεύει ότι ο ψυχικός κόσμος του παιδιού βασίζεται σε δύο δημιουργικές ιδιότητες: την περίοδο *ευαισθησίας* και την περίοδο *αφομοίωσης*. Το παιδί δεν είναι ένα άδειο κουτί που μπορεί να γεμίσει μόνο με την απευθείας επίδραση ενηλίκων. Αναπτύσσεται εσωτερικά και εκδηλώνει τις ανάγκες του με ένα αυθόρμητο ενδιαφέρον για το καθετί που διεγείρει την εσωτερική του ανάπτυξη. Η αξιοπρέπεια του παιδιού αναγνωρίζεται και εκτιμάται, ανεξάρτητα από τις ικανότητες του, η εργασία του δεν συγκρίνεται διαρκώς με την εργασία άλλων παιδιών και δεν δίδονται βαθμοί για τις επιδόσεις του. Η παιδαγωγική μέθοδος της Montessori απευθύνει έκκληση να αντιμετωπίζεται το παιδί υπό το πρίσμα της αληθινής του ύπαρξης και όχι ανάλογα με τα μέτρα της κοινωνίας των ενηλίκων. Μόνο με την ελευθερία μπορεί να διαμορφώσει κανείς έναν ελεύθερο άνθρωπο.

¹⁰ Για την παιδαγωγική σκέψη και την εκπαιδευτική δράση των παιδαγωγών: Dewey, Montessori, Cousinet, Freinet, βλ. Houssaye, J.,(2000), *Δεκαπέντε παιδαγωγοί – Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης*, Αθήνα, Μεταίχμιο.

Βασικές αρχές της μεθόδου Montessori

Το παιδί έχει τη δυνατότητα να καθορίσει τον προσωπικό του ρυθμό εργασίας και να ασχοληθεί με αντικείμενα τα οποία του κεντρίζουν το ενδιαφέρον.

Η μέθοδος της Montessori παρέχει μια ατμόσφαιρα για μάθηση, δηλαδή, μικρές καρέκλες και τραπέζια με βασικά χαρακτηριστικά την εξέλιξη της φυσικής περιέργειας του παιδιού μέσω της υπεύθυνης και ατομικής ελευθερίας στη συμπεριφορά, τη βελτίωση της ευκρίνειας των πέντε αισθήσεων (ακοή, όραση, γεύση, αφή, όσφρηση) καθώς και την ανάπτυξη του συντονισμού σώματος μέσα από τα παιχνίδια και την άσκηση. Η λειτουργία του δασκάλου σύμφωνα με τις αρχές της Montessori είναι να παρέχει εκπαιδευτικό υλικό, όπως η καταμέτρηση χάντρες ή γεωμετρικά παζλ και να λειτουργεί ως σύμβουλος και οδηγός των μικρών μαθητών κατά τη διάρκεια της ενασχόλησης τους με τις προγραμματισμένες δραστηριότητες. Η μέθοδος ξεχωρίζει από τις άλλες σύγχρονες προσπάθειες για τη δημιουργία νέων εκπαιδευτικών μορφών αφού οδηγεί στην ανακάλυψη των ηθικών χαρακτηριστικών των παιδιών. Αρχή της μεθόδου είναι η αυξημένη κατανόηση της φύσης του παιδιού και ο αγώνας για την αναγνώριση των δικαιωμάτων του με στόχο η κοινωνία να αντιμετωπίσει το θέμα με άμεσο και πρακτικό τρόπο. Οι μαθητές στα σχολεία της Montessori έχουν τη δυνατότητα να εργάζονται ήρεμα, να ανακαλύπτουν τον εαυτό τους, να ελευθερώνουν καταπιεσμένες εσωτερικές τους δυνάμεις και να εκδηλώνουν τρόπους συμπεριφοράς που ταιριάζουν στην ηλικία τους. Τα παιδιά ανακαλύπτουν ένα επίπεδο το οποίο δεν είχε ερευνηθεί, εκδηλώνουν τάσεις και δραστηριότητες οι οποίες ποτέ δεν είχαν απασχολήσει τους επιστήμονες της Αγωγής. Στα πλαίσια των Μοντεσσοριανών σχολείων οι μικροί μαθητές δεν ενθουσιάζονται με κατασκευασμένα παιχνίδια ούτε ακόμη με στερεότυπα παραμύθια και ιστορίες. Εκείνο το οποίο αποζητούν είναι να αντενεργούν, να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να δημιουργούν μόνοι τους ό,τι θέλουν χωρίς την παρέμβαση και τη βοήθεια των ενήλικων. Τα παιδιά εργάζονται σε μια ατμόσφαιρα ηρεμίας και γαλήνης απορροφημένα από τη δουλειά τους, με ένα φυσικό και αβίαστο αυθορμητισμό και με μια ενέργεια και πίστη στο ότι μπορούν να τα καταφέρουν μόνοι τους.

Όταν άρχισε η Montessori τις μελέτες και τις αναζητήσεις της η ατμόσφαιρα η οποία επικρατούσε στο σχολικό χώρο δεν ήταν σε πολύ καλή κατάσταση. «Ήταν το παλιό σχολείο, η φυλακή της παιδικής ηλικίας, που είχε για μοναδικό σκοπό του τη μετάδοση γνώσεων μ' οποιοδήποτε μέσο: ξύλο, τιμωρίες, κακούς βαθμούς. Όλα αυτά προέρχονταν από την παραγνώριση της ψυχοσύνθεσης του παιδιού και την άγνοια των βιοτικών του αναγκών»¹¹. Σχετικά με τη φύση και τη ψυχοσύνθεση του παιδιού αναφέρει ότι, το φυσιολογικό παιδί έχει έμφυτη την τάση για μάθηση και την επιθυμία για δράση. Ο τρόπος όμως, που έδινε το σχολείο τη γνώση, ήταν μισητός στο παιδί, γι' αυτό αναγκαζόταν να αμύνεται και να την απωθεί, ο τρόπος αυτός προκάλεσε τη χρησιμοποίηση της βίας, της τιμωρίας, του ξύλου για

¹¹ *Pédagogie scientifique*, όπ.π., σ. 35.

τα παιδιά που παρουσίαζαν προβλήματα ή της αμοιβής για τα παιδιά που κατόρθωναν να προσαρμοστούν. Το παλιό σχολείο απευθυνόταν μόνο στο πνεύμα του παιδιού κι αδιαφορούσε για τον ψυχικό του κόσμο, αφού η ψυχή του παιδιού έμενε ανικανοποίητη. Έπρεπε, λοιπόν, οι συνθήκες αυτές του παλιού σχολείου ν' αλλάξουν. Η Montessori ανακάλυψε πως το παιδί είχε άμεση ανάγκη να ζήσει τη δική του ζωή με τα δικά της στοιχεία, την κίνηση, τη δράση, τον αυθορμητισμό, τη μελέτη, την ελευθερία και το παιχνίδι στη φύση. Αποφάσισε λοιπόν ότι η εκπαίδευση του παιδιού να ξεκινήσει από το περιβάλλον που αποτελούσε το φυσικό στοιχείο όπου ζούσε και αναπτυσσόταν. Μέσα από τις συνεχείς παρατηρήσεις της η Montessori διαπίστωσε ότι για να ικανοποιηθούν οι ανάγκες της παιδικής ηλικίας ήταν απαραίτητο τα παιδιά να κινούνται αυθόρμητα και να δρουν με στόχο την αλλαγή των δυσκολιών της παλιάς αγωγής.

Για να κατανοήσουμε, λέει η Montessori, τη φιλοσοφία της μεθόδου μου πρέπει «να καταργήσουμε, όχι μόνο τ' όνομα και την αντίληψη της «μεθόδου», αλλά και να την αντικαταστήσουμε με έναν άλλο ορισμό. Να μιλήσουμε, δηλαδή για τη βοήθεια που πρέπει να δώσουμε στην ανθρώπινη προσωπικότητα, ώστε να μπορέσει να κερδίσει την ανεξαρτησία της ή για ένα μέσο, που θα μας ελευθερώσει από τις παλιές πιεστικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις μας, σχετικά με την αγωγή. Εκείνο που πρέπει να λάβουμε υπόψη μας είναι η ανθρώπινη προσωπικότητα και όχι μια μέθοδος αγωγής. Είναι η υπεράσπιση του παιδιού, η επιστημονική αναγνώριση των φυσικών του αναγκών, η κοινωνική διακήρυξη των δικαιωμάτων, που πρέπει να αντικαταστήσει στην κοινή αντίληψη για την αγωγή¹². Βασική προϋπόθεση της λειτουργίας του Νηπιαγωγείου σύμφωνα με τη μέθοδο Montessori είναι η διαφοροποίηση και η αλλαγή της ατμόσφαιρας του σχολικού χώρου με χαρούμενη ατμόσφαιρα με έπιπλα χρωματιστά με διαστάσεις προσαρμοσμένες στην ηλικία των παιδιών, με εικόνες και λουλούδια που θα δίνουν χαρά και ευχάριστη διάθεση στα παιδιά. Βασικό χαρακτηριστικό του Νηπιαγωγείου είναι η ευρυχωρία και η άνεση των χώρων με βασικό στόχο τη σωστή διευθέτηση των επίπλων και την ελεύθερη μετακίνηση των νηπίων. Τα πάντα είναι προσαρμοσμένα με σεβασμό προς τη φύση και την προσωπικότητα του παιδιού. Οι εγκαταστάσεις, τα σκεύη, τα έπιπλα, τα υλικά όλα είναι σχεδιασμένα με τρόπο ώστε το παιδί να ενεργεί, να πειραματίζεται και να εργάζεται σε ένα χώρο εμπλουτισμένο με άφθονα ερεθίσματα. Ο παράγοντας του σχολικού περιβάλλοντος καταλαμβάνει κεντρική θέση στη παιδαγωγική της Montessori και γι' αυτό δεν πρέπει να υποτιμάται η σπουδαιότητά του.

Το *σπίτι των παιδιών* είναι το περιβάλλον όπου προσφέρεται στο παιδί για να αναπτύξει τις δραστηριότητές του, δεν αποτελεί ένα συνηθισμένο τύπο σχολείου αλλά μπορεί να διαφοροποιείται ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες που επικρατούν στο περιβάλλον όπου λειτουργεί. Βασική αρχή είναι να στεγάζεται σε ένα κανονικό σπίτι με δωμάτια, κήπο

¹² Pédagogie scientifique, όπ. .π., σ. 24.

όπου ο κυρίαρχος θα είναι το ίδιο το παιδί. Ενδιαφέρον και λειτουργικότητα θα παρουσίαζε αν η κήπος είχε και υπόστεγο, ένα χώρο όπου τα μικρά παιδιά θα είχαν τη δυνατότητα να κοιμούνται, να ξεκουράζονται, να τρέχουν, να παίζουν και να μεταφέρουν τα έπιπλα τους για να φάνε ή ακόμη και να δουλέψουν. Έτσι θα είχαν την ευκαιρία να βρίσκονται κοντά στο φυσικό περιβάλλον και παράλληλα να προστατεύονται από το κρύο, τη βροχή ή ακόμη και από τη ζέστη. Το βασικό δωμάτιο του σπιτιού ήταν προορισμένο για τη διανοητική εργασία των παιδιών, ενώ στους άλλους χώρους τα παιδιά γυμνάζονται ή ασχολούνται με χειρωνακτικές εργασίες. Μέσα στο *σπίτι των παιδιών* εκτός από το υλικό που προοριζόταν για τη διανοητική ανάπτυξη του παιδιού υπήρχε ό,τι άλλο μπορεί να χρειάζεται μια οικογένεια για τις καθημερινές της ανάγκες. Τα έπιπλα είναι ελαφριά για να υπάρχει η δυνατότητα να μπορούν να μετακινηθούν εύκολα, όταν χρειάζεται από τα ίδια τα παιδιά, να έχουν ανοιχτά χρώματα για να μπορούν τα παιδιά να τα πλένουν με ευκολία χρησιμοποιώντας νερό και σαπούνι. Τα σχήματα των τραπεζιών είναι τετράγωνα, ορθογώνια και στρογγυλά και τα μεγέθη τους μικρά και μεγάλα, τα μεγάλα τραπέζια είναι σχεδιασμένα με τέτοιο τρόπο να μπορούν τα παιδιά να δουλεύουν ομαδικά, τα καθίσματα που χρησιμοποιούνται είναι μικρές ξύλινες ή ψάθινες πολυθρόνες και καναπέδες σχεδιασμένοι για τα παιδιά. Δύο έπιπλα είναι απαραίτητα για το εργαστήριο του σπιτιού των παιδιών. Το ένα είναι ένα χαμηλό και πολύ μακρύ ντουλάπι με μεγάλες πόρτες όπου τα παιδιά έχουν το υλικό που χρησιμοποιούν καθημερινά.

Η αίθουσα στα Μοντεσσοριανά σχολεία έχει χαρούμενη όψη και ανοιχτόχρωμα έπιπλα σε διαστάσεις οι οποίες είναι προσαρμοσμένες ανάλογα με την ηλικία των μαθητών. Οι εικόνες και τα λουλούδια που διακοσμούν τους χώρους δίνουν χαρούμενη αίσθηση στο περιβάλλον και χαρά στα παιδιά. Η άνεση του χώρου δίνει την δυνατότητα από τη μια πλευρά για την διευθέτηση των επίπλων και από την άλλη για την ελεύθερη κίνηση των παιδιών προς όλες τις κατευθύνσεις παρέχοντας τους έτσι τη δυνατότητα να πειραματίζονται, να εργάζονται και να ενεργούν σε ένα περιβάλλον με πάρα πολλά ερεθίσματα. Όλο το παιδαγωγικό υλικό της μεθόδου Montessori στοχεύει σε καθορισμένες μορφές δραστηριοτήτων οι οποίες κεντρίζουν το ενδιαφέρον των μικρών μαθητών με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται η σωματική, ψυχική και κιναισθητική του ισορροπία. Το παιδί είναι ελεύθερο να επιλέξει την άσκηση - δραστηριότητα με την οποία θα ασχοληθεί και μέσα από την οποία θα βρει τη διέξοδο που είναι απαραίτητη για την ανάπτυξη του. Μέρος του εργαστηριακού εξοπλισμού αποτελούν και τα χρωματιστά χαλιά- κόκκινα, γαλάζια, ροζ, πράσινα και καστανά. Τα παιδιά απλώνουν τα χαλιά στο πάτωμα, κάθονται επάνω τους και επεξεργάζονται το διδακτικό υλικό.¹³ Στα «Σπίτια των παιδιών», οι μικροί μαθητές έχουν ελευθερία να κάνουν τα πάντα, να σκουπίζουν τους χώρους των δωματίων,

¹³ Μοντεσσόρι Μ.: (1980), *Πρακτικός οδηγός στη μέθοδό μου*, (μτφρ. Έλλη Έμκε), Γλάρος, Αθήνα, σ. 17.

να πλένουν, να ξεσκονίζουν, να στρώνουν το τραπέζι, να πλένουν μικρά ρούχα, να ντύνονται και να ξεντύνονται μόνοι τους. «Έχουμε άδικο, όταν νομίζουμε ότι πρέπει να τα βοηθήσουμε και να τους προτείνουμε μια καινούργια απασχόληση. Αν προσέξουμε θα δούμε πώς δυσανασχετούν, όταν τα διακόψουμε από μια ενδιαφέρουσα άσκηση, κατά την εκτέλεση της οποίας τα σπρώχνει μια μυστηριακή δύναμη. Αν θέλουμε πραγματικά να ευνοήσουμε την πνευματική ανάπτυξη των μικρών παιδιών, πρέπει να θέσουμε στη διάθεσή τους σε ένα περιβάλλον ευχάριστο και υγιεινό, αντικείμενα που τραβούν την προσοχή και προκαλούν την περιέργειά τους και να μην τα διακόψουμε. Η καλή και φρόνιμη φύση θα συμπληρώσει. Ας έχουμε εμπιστοσύνη σ' αυτή»¹⁴.

Στον εξοπλισμό του σπιτιού του παιδιού περιλαμβάνεται και το *παιδόμετρο*, ένα όργανο το οποίο με διάφορες τροποποιήσεις πήρε μια πρακτική μορφή για να υπάρχει η δυνατότητα να χρησιμοποιείται από τους μικρούς μαθητές. Σκοπός του παιδόμετρου όπως δείχνει και το όνομά του είναι η μέτρηση των παιδιών¹⁵. Έχει σαν βάση ένα φαρδύ ορθογώνιο σανίδι με δυο κάθετα ξύλα, στερεωμένα στην κορυφή μ' ένα στενό κομμάτι μέταλλο. Σε κάθε στήλη συνδέεται μια οριζόντια μεταλλική ράβδος, δείκτης που κινείται προς τα πάνω και προς τα κάτω μέσα σ' ένα μεταλλικό πλαίσιο. Στην άκρη του μεταλλικού πλαισίου με το δείκτη είναι στερεωμένη μια σφαίρα από καουτσούκ. Στη μια πλευρά δηλαδή, πίσω από μια κάθετη στήλη, υπάρχει ένα μικρό ξύλινο κάθισμα. Οι δυο ξύλινες στήλες έχουν χαραγμένες βαθμίδες. Εκείνη με το κάθισμα σχηματίζει βαθμίδες από την επιφάνεια του καθίσματος μέχρι την κορυφή, ενώ η άλλη από τη σανίδα της βάσης μέχρι την κορυφή, δηλαδή μέχρι το ύψος του ενάμισι μέτρου. Από την πλευρά του καθίσματος μετριέται το ύψος του παιδιού καθισμένου, ενώ από την άλλη πλευρά μετριέται όλο του το ανάστημα. Το παιδόμετρο δίνει τη δυνατότητα στα παιδιά να αποκτήσουν τη δεξιότητα της μέτρησης και παράλληλα να μαθαίνουν να συνεργάζονται μετρώντας το ένα το άλλο. Το παιδόμετρο αντιπροσωπεύει επιστημονικό μέρος της μεθόδου Montessori γιατί έχει σχέση με την ανθρωπολογική και ψυχολογική μελέτη των παιδιών αφού με τη συμβολή των αποτελεσμάτων των μετρήσεων υπάρχει η δυνατότητα να καταρτιστεί το ιστορικό του κάθε παιδιού.

Οι ασκήσεις που φέρουν τον τίτλο *ασκήσεις της καθημερινής ζωής* αποτελούνται από πρακτικές καθημερινές απασχολήσεις, χρήσιμες για τη φροντίδα του ίδιου του παιδιού, για το περιβάλλον, για την κοινωνική ζωή και για τη σωματική αγωγή. Βασικός στόχος των ασκήσεων αποτελεί ο αρμονικός συντονισμός, η θέληση και η σωματική άσκηση.

Η τεχνική της μεθόδου Montessori ακολουθεί τη φυσιολογική σωματική και ψυχολογική ανάπτυξη του παιδιού και είναι χωρισμένη σε τρεις βασικές ενότητες, την κινητική εκπαίδευση, την αισθητηριακή εκπαίδευσή και τη γλωσσική εκπαίδευση. Τα μέσα για την

¹⁴ Pédagogie scientifique, σ. 35-51.

¹⁵ Montessori M: (1980), όπ. π., σ.19.

κινητική εκπαίδευση προέρχονται από το περιβάλλον και την οργάνωσή του. Η εκπαίδευση αυτή είναι περίπλοκη αφού πρέπει να ανταποκρίνεται στις συντονισμένες σωματικές κινήσεις που μαθαίνει σιγά-σιγά το παιδί. Αν το αφήσουμε χωρίς καθοδήγηση, το παιδί κινείται άτακτα κι αυτές ακριβώς οι ακατάστατες κινήσεις αποτελούν το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του μικρού παιδιού¹⁶. Η κινητική εκπαίδευση αποτελεί έναν από τους βασικότερους παράγοντες της *εσωτερικής πειθαρχίας*, αξίας που επικρατεί στα *σπίτια των παιδιών*.¹⁷ Η κηπουρική, η πηλοπλαστική¹⁸ και γενικότερα η χειρωνακτική εργασία αποτελούν ενδιαφέρουσες δραστηριότητες για τα μικρά παιδιά που εργάζονται και χαίρονται όταν προσφέρουν φροντίδα και όταν δημιουργούν. Η εκπαίδευση των αισθήσεων περιλαμβάνει υλικά τα οποία μπορούν να κινητοποιήσουν την προσοχή των μικρών παιδιών¹⁹. Μέσα από την *αισθητηριακή εκπαίδευση* το παιδί μαθαίνει να παίζει σε μια πλατιά σκάλα, να τοποθετεί ξύλινες πλάκες οι οποίες έχουν διαφορετικό βάρος, να ζυγίζει αυτές τις ξύλινες σκάλες, να διακρίνει τη λεία από την άγρια επιφάνεια, να τοποθετεί χρωματιστές μπάλες κατά τις διαβαθμίσεις της απόχρωσης, καρτέλες με γεωμετρικά σχήματα, κανονικά και ακανόνιστα, παζλ και άλλα συναρμολογούμενα επιτραπέζια παιδαγωγικά παιχνίδια. Στα πλαίσια της εκπαίδευσης των αισθήσεων περιλαμβάνεται και η μουσική αίσθηση στα πρώτα στάδια της οποίας επιχειρείται η γνωριμία με ορισμένα αντικείμενα του διδακτικού υλικού της μεθόδου Montessori. Το υλικό για τη μουσική περιλαμβάνει μια διπλή σειρά κουδουνάκια που είναι τοποθετημένα πάνω σε ξύλινη βάση σε σχήμα ορθογωνίου και αποτελείται από μια οκτάδα με τόνους και ημιτόνια. Με το χτύπημα ενός ξύλινου σφυριού παράγονται ήχοι που αντιστοιχούν στις διάφορες νότες. Αργότερα το παιδί μαθαίνει να αναγνωρίζει ήχους από τη χροιά, τον τόνο και παράλληλα μαθαίνει να ανεβοκατεβαίνει την κλίμακα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η δραστηριότητα κατά την οποία τα παιδιά ανακαλύπτουν ήχους και θορύβους όπως το χτύπημα από τους δείχτες του ρολογιού, το κελάηδημα των πουλιών, το πέταγμα των εντόμων κ.ά.

Ιδιαίτερη σημασία στη μέθοδο Montessori δίνεται στην αίσθηση της ακοής και στη σύνδεσή της με την ομιλία αφού στοχεύει στην άσκηση της προσοχής του παιδιού στη διάκριση των ήχων και των θορύβων του περιβάλλοντος και στην απόκτηση της δεξιότητας της διάκρισης και των ήχων της γλώσσας. Το παιδί ασκείται στο να περιγράφει τις διαφορές ιδιότητες των αντικειμένων, να τα διακρίνει, να τα χαρακτηρίζει και να εκφράζεται με τις

¹⁶ Montessori M: (1980), όπ. π., σ. 26.

¹⁷ Ασκήσεις για την κινητική εκπαίδευση είναι: Το παιδί μαθαίνει να περπατά πάνω στη γραμμή. Το παιδί μαθαίνει να κουμπώνει. Το παιδί μαθαίνει να δένει κορδέλες στο ξύλινο πλαίσιο. Το παιδί μαθαίνει να περπατά με ήχους μουσικών οργάνων.

¹⁸ Τα παιδιά κατασκευάζουν με τη βοήθεια απλών και ακίνδυνων εργαλείων και καλουπιών: τούβλα, πλακάκια, βάζα και στη συνέχεια τα τελειοποιούν, τα γυαλίζουν και τα ψήνουν στο φούρνο.

¹⁹ Τα υλικά αποτελούνται από στερεά κομμάτια ξύλου με μια σειρά στερεά ανοίγματα όπου τοποθετούνται δέκα μικροί κύλινδροι ή δίσκοι με μια στρογγυλή λαβή στην κορυφή. Στην πρώτη θήκη τοποθετείται μια σειρά κυλίνδρων με ίδιο ύψος αλλά με διαμέτρους που συνεχώς αυξάνουν σταθερά. Στη δεύτερη θέση οι κύλινδροι διαφέρουν ως προς όλες τους τις διαστάσεις και τέλος στη τρίτη σειρά οι κύλινδροι έχουν την ίδια διάμετρο αλλά διαφέρουν ως προς το ύψος με αποτέλεσμα να μειώνεται το μέγεθος τους και να παίρνουν τη μορφή ενός δίσκου.

κατάλληλες λέξεις²⁰. Για τη γλωσσική διδασκαλία τα παιδιά ασκούνται στο να εντοπίζουν τις λέξεις με τις οποίες περιγράφουν τα διάφορα αντικείμενα, ως προς το μέγεθος, ως προς το χρώμα, ως προς τις ομοιότητες, ως προς τις διαφορές, ως προς τη σύγκριση των διαστάσεων τους²¹. Στη φάση της εκμάθησης της γραφής η Montessori λαμβάνει υπόψη τις ατομικές διαφορές των παιδιών καθώς και τη σωματική τους ανάπτυξη με έμφαση στο συντονισμό των κινήσεων, δραστηριότητα η οποία είχε καλλιεργηθεί κατά την ενασχόληση με τους με τις χειρωνακτικές εργασίες. Στα Μοντεσσοριανά σχολεία ιδιαίτερη βαρύτητα δίνεται στην ανάγνωση και τη γραφή. Βασικό υλικό για τις προπαρασκευαστικές ασκήσεις της γραφής αποτελούν τα γεωμετρικά σχήματα αφού χρησιμοποιούνται για τη δημιουργία περιγραμμάτων τα οποία στη συνέχεια το παιδί γεμίζει με διάφορα χρώματα ή με μολύβι. Από πολύ νωρίς το παιδί έχει την άνεση να συναρμολογεί τα γράμματα τα οποία απαιτούνται για να σχηματιστεί μια λέξη για να επιχειρήσει αργότερα να γράψει ελεύθερα. Για την άσκηση των παιδιών στην ανάγνωση σύμφωνα με τη Montessori χρησιμοποιούνται καρτέλες από λεπτό χαρτί όπου πάνω είναι γραμμένες γνωστές λέξεις και παράλληλά μέσα στην αίθουσα βρίσκονται τα αντίστοιχα αντικείμενα. Όταν μετά από προσπάθειες το παιδί διαβάσει σωστά τοποθετεί την καρτέλα κοντά στο αντικείμενο. Από πολύ νωρίς με μεγάλη ευκολία αποκτά τη δεξιότητα να συναρμολογεί τα γράμματα και να σχηματίζει οποιαδήποτε λέξη με αποτέλεσμα να σταθεροποιεί τη γλώσσα του, να ασκεί τη σκέψη του και να γράφει ελεύθερα. Στοιχεία της ωριμότητας για τη γραφή σύμφωνα με τη μέθοδο Montessori είναι το παιδί να μπορεί να συγκρίνει τα γεωμετρικά σχήματα με τα περιγράμματά τους, να αναγνωρίζει με κλειστά τα μάτια τα γράμματα από συμριδόχαρτο και να έχει την ικανότητα να συνθέτει λέξεις. Ο χρόνος που χρειάζεται για να φτάσουν τα παιδιά των τεσσάρων χρονών ως τη γραπτή λέξη είναι 30-40 μέρες και για τα παιδιά των πέντε χρονών ο ένας μήνας. Χρειάζεται όμως ένας ακόμη μήνας για να είναι σε θέση να γράψουν οποιαδήποτε λέξη. Τα εξυπνότερα παιδιά βέβαια, μαθαίνουν γρηγορότερα, ενώ σε τρεις μήνες γράφουν όλα τα παιδιά καλά και σε έξι μήνες μπορούν να συγκριθούν με μαθητές της Γ΄ τάξης του Δημοτικού. Καλλιγραφούν μάλιστα, χωρίς να τους χρειάζεται αργότερα ιδιαίτερο μάθημα Καλλιγραφίας.²² Τα Φυσιогνωστικά μαθήματα κατέχουν εξέχουσα θέση στα Μοντεσσοριανά σχολεία με ιδιαίτερη έμφαση στη Φυτολογία με την οποία ασχολούνται τα παιδιά από πολύ μικρή ηλικία και παράλληλα αρχίζουν να πειραματίζονται σχετικά με την πορεία της ανάπτυξης των φυτών σε όλες τις εποχές του χρόνου και να καταγράφουν τις παρατηρήσεις τους με τις οποίες στη συνέχεια θα αποκτούν την ικανότητα να αναγνωρίζουν τα φύλλα, τα άνθη και τις ομάδες των φυτών και των δέντρων.

²⁰ Κατά την ενασχόληση του παιδιού με μια αισθητηριοκινητική δραστηριότητα μπορεί παράλληλα να ενεργοποιεί και γλωσσικές δραστηριότητες όταν πχ. τοποθετεί τους κύβους με βάση το ύψος του χρησιμοποιεί τις λέξεις: ψηλός, μεγάλος, κοντός, μικρός.

²¹ Το παιδί μαθαίνει τις έννοιες και παράλληλα τις λέξεις λεπτό- παχύ, ελαφρύ- βαρύ, ανοιχτό- σκούρο κοντό- μακρύ, ανοιχτό- σκούρο, λείο- ανώμαλο, κρύο- ζεστό, ανοιχτό – σκούρο, φαρδύ- στενό.

²² Montessori M: (1981), *Το μυστικό της παιδικής ηλικίας*, Γλάρος, Αθήνα, σ. 125

Οποιαδήποτε μέθοδο κι αν εφαρμόζεται στο Νηπιαγωγείο θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν πολλά στοιχεία από τη Μοντεσσοριανή μέθοδο όπως τα ατομικά καρεκλάκια και τα τραπεζάκια καθώς και άλλο υλικό καθώς και ασκήσεις σχετικές με την πειθαρχία και την ηρεμία²³. Μέσα σε μια Μοντεσσοριανή τάξη συναντούμε μαθητές που εργάζονται με ησυχία ο καθένας με τη δραστηριότητα που τον ενδιαφέρει αφού επιλέγει μόνος του το παιχνίδι που θέλει και ασχολείται μ' αυτό μέσα σε μια ήρεμη ατμόσφαιρα χωρίς παρεμβολές και επεμβάσεις από άλλους. Οι μικροί μαθητές σπάνια ζητούν βοήθεια και φαίνονται ιδιαίτερα ευχαριστημένοι όταν εργάζονται μόνοι τους, η ικανοποίηση τους είναι μεγάλη αφού πηγάζει από την ελευθερία που τους δίνει ο τρόπος δουλειάς σε ατομικό επίπεδο. Η Montessori έδινε ιδιαίτερη προσοχή στην ανάπτυξη των αισθήσεων κατά τα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας του παιδιού αφού πίστευε ότι βοηθάει στην αύξηση της νοημοσύνης του παιδιού. Αντίθετα δεν έδωσε βαρύτητα στην εκτίμηση της ανάγκης του παιδιού για παιχνίδι κατά τη διαδικασία της αγωγής.²⁴ Στα Μοντεσσοριανά σχολεία δεν δίνεται μεγάλη προσοχή στις συγκινήσεις του μικρού παιδιού και η ενασχόληση με παιγνιώδεις δραστηριότητες θεωρούνται παραχωρήσεις και παρεκκλίσεις από το πρόγραμμα. Οι μικροί μαθητές δεν έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν σε θεατρικά παιχνίδια, να ξεφυλλίζουν διάφορα εικονογραφημένα βιβλία και παραμύθια και να απολαμβάνουν τη χαρά από τη δημιουργία έργων με πηλό ή με τα χρώματα και τις μπογιές. Τα μικρά παιδιά μαθαίνουν να υπακούουν στους κανόνες, να έχουν υπομονή, να περιμένουν και να εκτελούν οδηγίες που τους δίνουν οι δάσκαλοι τους.

Η Montessori είναι μια θεωρητικός με στέρεες βάσεις στην παιδαγωγική της μέθοδο. Τα διδακτικά εργαλεία τα οποία χρησιμοποίησε όμως τοποθετούνται σε χρονικές περιόδους παλαιότερες από εκείνη, ωστόσο στη μεθόδό της υπάρχουν ενδείξεις για το αν θα έπρεπε να αναδειχτεί ως μια ανθρωπολογική θεώρηση ή ακόμη και ως μία φιλοσοφία της αγωγής. Πολύς λόγος έγινε για το έργο και τις αρχές της μεθόδου Montessori καθώς επιστήμονες, ψυχολόγοι και παιδαγωγοί, δέχτηκαν με επιφύλαξη ορισμένα από τα σημεία του έργου της και προσπάθησαν να ξεχωρίσουν τα ζωτικά και τα γόνιμα για να έχουν στη συνέχεια τη δυνατότητα να βοηθήσουν τους δασκάλους να μην παρασυρθούν από άκρατο ενθουσιασμό. Την επικρίνουν για τη χρήση υλικού αναλυτικού και αφηρημένου το οποίο αντί να υπηρετεί την αυτόνομη δραστηριότητα του παιδιού φαίνεται να την περιορίζει²⁵. Επίσης ότι το παιχνίδι

²³ Η Montessori πίστευε ότι πρέπει να διδάσκουμε τα μικρά παιδιά με διάφορες ασκήσεις σιωπής με τις οποίες θα έφταναν στο σημείο να πειθαρχούν. Βλ. περισσότερα στο Montessori M: (1981), όπ. π, σ. 110.

²⁴ Flayol M: (1924) «Η μέθοδος Montessori εις την πράξιν. Θεωρία, Πράξις, Κριτική», εκδ. Α. Ι. Πάλλη, Αθήνα.

²⁵ Στην Ανάγνωση αρχίζει πολύ νωρίς την εκμάθηση γραμμάτων πριν το παιδί πειραματιστεί με πράγματα και πριν αντιληφθεί τη σημασία της γλώσσας ως όργανο επικοινωνίας. Επίσης ότι τα παιδιά δεν έχουν πλούσιες ευκαιρίες για προφορική επικοινωνία αφού ασχολούνται πολλές ώρες σιωπηλά χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα να διορθώνονται τα λάθη στην ομιλία. Για τα Μαθηματικά, οι επικριτές της μεθόδου, λένε ότι το παιδί πρέπει να αντιληφθεί τις μαθηματικές σχέσεις πρώτα ως άμεσα προβλήματα της καθημερινής του ζωής και σταδιακά να φτάσει στην κατανόηση των αριθμητικών σχέσεων με τα σύμβολα και το γενικότερο διδακτικό υλικό. Ανάλογη κριτική επιχειρείται για τα Φυσιογνωστικά και τα Καλλιτεχνικά μαθήματα, δηλαδή έλλειψη αυθορμητισμού, ζωντάνιας και συναισθηματικού χρωματισμού.

και το ελεύθερο σχέδιο δεν έχουν βασική θέση στη μέθοδό της. Τονίζει ακόμη συχνά ότι το άτομο είναι το κύτταρο της ζωής και υψώνει την κοινωνία απέναντι στο παιδί για να περιορίσει την ελευθερία του όταν αυτή εκδηλώνεται. Η ελευθερία του παιδιού, σύμφωνα με τη Montessori πρέπει να έχει ως όριο το ομαδικό συμφέρον και ως μορφή αυτό που ονομάζουμε αγωγή των τρόπων και των πράξεων. Οφείλουμε να εμποδίσουμε το παιδί να κάμει κάτι που μπορεί να προσβάλει ή να βλάψει τους άλλους. Ο δάσκαλος θα επιτρέπει κάθε εκδήλωση του παιδιού που είναι χρήσιμη σε οποιαδήποτε μορφή και αν παρουσιάζεται και θα την παρατηρεί συστηματικά. Αυτό είναι το ουσιώδες σημείο²⁶.

Στο Μοντεσσοριανό σχολείο το κάθε παιδί εργάζεται για τον εαυτό του, δεν υπάρχει ομαδική εργασία και η κοινωνικότητα παρατηρείται μόνο ως εξωτερική συμβίωση με τους άλλους. Το κάθε γύμνασμα έχει ένα και μοναδικό σκοπό, αυτό για τον οποίο προορίστηκε και σχεδιάστηκε και ο μαθητής είναι υποχρεωμένος να εστιάσει σ' αυτόν. Αν παρεκκλίνει απ' αυτόν το σκοπό ο δάσκαλος το επαναφέρει ή ακόμη του αφαιρεί τη δραστηριότητα με την οποία ασχολείται. Πίσω από το διδακτικό υλικό συναντούμε διαρκώς τη σκέψη και το πνεύμα της Montessori, αφού ορίζει όχι μόνο το τι θα μάθει ο μαθητής αλλά και το πώς θα το μάθει. Η σκέψη της για την αναζήτηση της λύσης του προβλήματος που συναντά ο μαθητής από τον ίδιο είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, όμως και πάλι ένα σημείο το οποίο παρουσιάζει αδυναμία είναι το ότι στα διάφορα προβλήματα προτείνεται ένας και μόνο τρόπος για την ανεύρεση της λύσης, γεγονός που στενεύει τα όρια της αυτοαγωγής. Η Montessori δε δίνει βαρύτητα στη φαντασία του παιδιού, αφού στη μέθοδο της δεν συναντούμε οργανωμένα μιμητικά παιχνίδια. Στη μέθοδό της δε συγκροτεί ομάδες και ζητά περιορισμό της ελευθερίας του μαθητή από το ομαδικό συμφέρον. Στην καθημερινή πράξη επικρατούν οι ατομικές εργασίες στο σπίτι των παιδιών.²⁷ Το σημείο αυτό είναι αδύνατο στη μέθοδο Montessori και γι' αυτό φτάνει στην υπόδειξη να καλλιεργηθεί ο κοινωνικός άνθρωπος με τη παραμονή των παιδιών σε οικοτροφεία, ξενώνες ή ακόμη και ενασχόληση σε εργασίες στο αγρόκτημα. Στη μέθοδο Montessori δε συναντούμε οργανωμένα ομαδικά και θεατρικά παιχνίδια, ούτε παραμύθια, διηγήσεις ιστοριών ή δραματοποιήσεις. Από τον κύκλο των τεχνικών μαθημάτων απουσιάζουν οι παιδικές δημιουργίες, το ελεύθερο σχέδιο, το χειροτεχνικό έργο και γενικά ό,τι ελευθερώνει τη φαντασία του μικρού παιδιού με αποτέλεσμα να καθλώνεται η λαχτάρα για δημιουργία. Η τάξη μοιάζει περισσότερο με εργαστήριο και τα ιχνογραφήματα είναι περιγράμματα γεωμετρικών σχημάτων που δεν επιδέχονται μεταβολές και επεμβάσεις.

²⁶Pédagogie scientifique, όπ.π., σ. 61.

²⁷ Στο πλαίσιο της κοινωνικής αγωγής ο F. Fröbel με τον «κήπο των παιδιών», το *Kindergarten* του, υπερτερεί την Montessori. Γι' αυτόν η ελευθερία είναι η λεπτή τέχνη να ζει κανένας για τους άλλους. Τον κήπο του Νηπιαγωγείου το θέλει σφιχτή μικρή κοινωνία σαν πλατιά οικογένεια, όπου τα παιδιά παίζουν και εργάζονται όλα μαζί. Για το σκοπό αυτό έχει πολλά παιχνίδια και τραγούδια καθώς και ελεύθερους περιπάτους στην ύπαιθρο.

Κανείς δεν θα μπορούσε να παραβλέψει, πόσο έντονα η Montessori είχε επηρεασθεί από το βιολογικό-θετικιστικό πνεύμα, γεγονός το οποίο καθορίστηκε από το χώρο προέλευσης της την ιατρική, κατά την εποχή των αρχών του 19ου αιώνα. Αυτό που η Montessori ήθελε να πετύχει με την απομόνωση κάθε μιας αισθητηριακής λειτουργίας, ήταν η πραγματοποίηση της άσκησης στην καθαρή της μορφή, διότι η άσκηση απαιτεί την αποδέσμευση του παιδιού από την ατομική επίδοση. Εκεί όπου έδωσε σημασία, ήταν η μεταβολή του ανθρώπου ως ολότητα. Η Montessori περιγράφει την ξεχασμένη αφοσίωση του παιδιού στην άσκηση του²⁸, ενώ δεν ενδιαφέρεται στη συνέχεια για εκείνο που οφείλει το παιδί να κάνει με την αποκτηθείσα ικανότητα, αλλά μόνο για τη βαθύτατη μεταβολή του παιδιού μέσα από την εμπειρία της άσκησης αυτοσυγκέντρωσης.

Την πρωτοτυπία της μεθόδου Montessori αμφισβητεί στο βιβλίο του «Il problema della Educazione Infantile», ο J. Lombardo Radice²⁹ όπου αναφέρει ότι η Montessori μιμήθηκε το σύστημα της σύγχρονης της Ιταλίας παιδαγωγού R. Agazzi. Η Montessori, σύμφωνα με τον Radice παρακολούθησε το Συνέδριο του Τορίνο και δημοσίευσε το 1912 το έργο της «*Il metodo della Pedagogia Scientifica*» δηλαδή 14 χρόνια μετά από την ίδρυση των σχολείων της R. Agazzi. Παρατηρεί δε ουσιαστικές ομοιότητες ανάμεσα στα δύο παιδαγωγικά συστήματα αν και χαρακτηρίζει το έργο των αδελφών Agazzi πλουσιότερο και με ψυχολογικές βάσεις. Αυστηρή επίσης είναι και η κριτική του Decroly και του Claparède³⁰ όπου αναφέρεται ότι λείπει το παιχνίδι από το *σπίτι του παιδιού*, λείπει η αυθόρμητη παιδική κινητικότητα, όλα είναι προετοιμασμένα από πριν, προγραμματισμένα από τη νηπιαγωγό, σύμφωνα με τα γούστα και τις επιδιώξεις της. Παρ' όλες τις αδυναμίες της μεθόδου, υπάρχουν πολλά σημεία με ιδιαίτερο ενδιαφέρον και ειδικότερα μορφές αυτοαγωγής και αισθητηριακά παιχνίδια τα οποία μπορούν να υλοποιούνται όταν οι μικροί μαθητές μπορούν να ικανοποιούν την ανάγκη για δράση και αυτενέργεια.

Το έργο της Montessori έθεσε τη βάση της σύγχρονης Παιδαγωγικής στην Ιταλία και στην Ευρώπη γενικότερα. Η επίδραση του έργου της είχε μεγαλύτερη απήχηση κυρίως στα σχολεία της Ελβετίας, της Ολλανδίας, της Αγγλίας και αργότερα στην Ινδία και στην Αμερική. Η μέθοδος Montessori εφαρμόστηκε στην Ελλάδα από τη Μυρσίνη Κλεάνθους Παπαδημητρίου στο Διδασκαλείο Νηπιαγωγών και πρότυπο Νηπιαγωγείο της Μαρασλείου Παιδαγωγικής Ακαδημίας και από τη Μαρία Γουδέλη η οποία παρακολούθησε σειρά σχετικών μαθημάτων στη Ρώμη.

²⁸ Φέρνει σχετικά το παράδειγμα ενός μικρού κοριτσιού, το οποίο έχει επαναλάβει 44 φορές την άσκηση των ξύλινων κυλίνδρων που τοποθετήθηκαν στις σωστές οπές, και δεν ενοχλείται πλέον από καμιά αναταραχή του περίγυρου του σ' αυτήν την πράξη, η οποία το γεμίζει με βαθιά ευχαρίστηση.

²⁹ Ο J. Lombardo Radice ήταν σημαντικός Ιταλός παιδαγωγός ο οποίος οργάνωσε την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση γνωστή με το όνομα Centile, από τον Υπουργό Παιδείας που την έκανε νόμο. Ο J. L. Radice υπήρξε θερμότατος υποστηρικτής του «Σχολείου της ζωής» και εκδότης του περιοδικού «L' Educazione Nazionale».

³⁰ Hamaïde A., La méthode Decroly, Neuchatel- Paris, Delachaux et Nieste (4^η έκδοση).

Εργογραφία της M. Montessori

- «Η μέθοδος της Επιστημονικής Παιδαγωγικής», (1907).
- «Η παιδαγωγική ανθρωπολογία», (1910).
- «Η αυτοαγωγή στο Δημοτικό Σχολείο», (1916).
- «Η προχωρημένη Μοντεσσοριανή μέθοδος», (1917-1918).
- «Το παιδί», (1935).
- «Στάδια Εκπαιδύσεως», (1936).
- «Το μυστικό της παιδικής ηλικίας», (1936, 1951), εκδ. Γλάρος
- «Εκπαίδευση για ένα νέο κόσμο», (1946). «Εκπαίδευση για ένα καινούργιο κόσμο», εκδ. Γλάρος
- «Από το παιδί στον έφηβο», (1948), «Από την παιδική ηλικία στην εφηβεία», εκδ. Γλάρος
- «Ο απορροφητικός νους» (1949), «Ο δεκτικός νους», εκδ. Γλάρος
- «Πρακτικός οδηγός στη μέθοδό μου» (1980), εκδ. Γλάρος
- «Η ανακάλυψη του παιδιού», (1980), εκδ. Γλάρος
- «Το όραμα μια νέας αγωγής», (1978), εκδ. Γλάρος
- «Η διαμόρφωση του ανθρώπου», (1979), εκδ. Γλάρος
- «Να χτίσουμε τον κόσμο που ταιριάζει στο παιδί», (1978), εκδ. Γλάρος
- «Να εκπαιδύσουμε το ανθρώπινο δυναμικό», (1977), εκδ. Γλάρος
- «Τι πρέπει να ξέρετε για το παιδί σας», (1977), εκδ. Γλάρος

Βιβλιογραφία

Bandet, J., (1974), (μετ. Γ.Α. Βασδέκης), Pauline Kergomard και Maria Montessori. Δύο βίοι παράλληλοι, δύο έργα παράλληλα, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο* τ. 4, 5, σ. 155-160, 199-203.

Bertini, G., (1984), (μετ. Κων. Παπαμανώλης), Η μέθοδος Montessori, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο* τ. 1, 2, σ.54-78.

Calo, G., (1956), *Maria Montessori*, στο Chateau, J.: «Οι μεγάλοι παιδαγωγοί», Κένταυρος, Αθήνα.

Flayol, M., (1924), *Η μέθοδος Montessori εις την πράξιν*. Θεωρία, Πράξεις, Κριτική, Α. Ι. Ράλλη, Αθήνα.

Hamaïde, A., *La méthode Decroly*, Neuchatel- Paris, Delachaux et Nieste (4^η έκδοση).

Kramer, R., (1988), *Maria Montessori, Μια βιογραφία*, Νέα Υόρκη.

Montessori, M., (1952), *Il metodo della Pedagogia Scientifica*, μετ. γαλλική Georgette Bernard, *Pédagogie scientifique*, Paris

Pignatari, M., (1970), *Maria Montessori e la sua riforma educativa*, Firenze, Giunti. Maria Montessori, oggi, Centenario della nascita di M.M(1870-1970). Giunti, Firenze.

Radice J. L., (1928), *Il problema della Educazione Infantile* (β' έκδοση)

Reble, Al., (2008), *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, μτφρ. Θ. Χατζηστεφανίδη, Σ. Χατζηστεφανίδη- Πολυζώη 8^η έκδοση, Παπαζήσης, Αθήνα.

Βασικές αρχές της μεθόδου Montessori

- Tennant Shephard, M., (1996), *Maria Montessori*, Lerner Publications Company, Μινεάπολη.
- Bernard, G. (1981), (μετ. Γ.Α. Βασδέκης): Η μέθοδος Montessori, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 1, 2, σ. 21-36.
- Γιαγλής, Δ. (1976), Η νηπιαγωγός κατά τη Μοντεσσοριανή παιδαγωγική», *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 8.
- Γιαγλής, Δ. (1977), Παραλληλισμός και προσέγγιση απόψεων στους παιδαγωγούς Maria Montessori και Ovide Decroly., *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 5.
- Γιαγλής, Δ. (1979), Η παιδαγωγική ελευθερία στη σκέψη της Marias Montessori, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 9.
- Γιαγλής, Δ. (1979), Το παιδί και η αγωγή σύμφωνα με τις αρχές της Μοντεσσοριανής Παιδαγωγικής, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 8..
- Γιαγλής, Δ. (1983), (1983), Εξατομίκευση και κοινωνικοποίηση στη Μοντεσσοριανή παιδαγωγική», *Σχολείο και ζωή*, τ. 5-6.
- Γιαγλής, Δ. (1983), Η Maria Montessori και η σχέση της με την αισθησιοκρατία και το θετικισμό, *Σύγχρονο Νηπιαγωγείο*, τ. 5-6.
- Γιαγλής, Δ.: (1983), *Θεμελιώδεις αρχές και ιδέες στην Παιδαγωγική της Marias Montessori*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Γουδέλη, Μ. (1952), Η ζωή και το έργο της Μ. Montessori», *Παιδεία και ζωή*, τ. 10..
- Γουδέλη, Μ. (1956), *Σπίτι και Σχολείο. Μερικά διδάγματα από την πείρα του σχολείου μας*, εκδ. Μοντεσσοριανού Σχολείου Αθηνών, Αθήνα.
- Δανασσής -Αφεντάκης, Α., (1980), *Η εξέλιξη της παιδαγωγικής και διδακτικής σκέψεως* (17^{ος} – 20^{ος} αι.), β' έκδοση Αθήναι.
- Δημαράς, Αλ..(1987), «Montessori Maria», στο «ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ», τόμ. 6^{ος}, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα.
- Houssaye, J., (2000), *Δεκαπέντε παιδαγωγοί – Σταθμοί στην ιστορία της παιδαγωγικής σκέψης*, Μεταίχμιο, Αθήνα.
- Καραστεργίου- Ζιώγου, Σ.,(1996), *Η παιδαγωγική σκέψη από τον Πλάτωνα ως τη Μ. Μοντεσσόρι*, - *Ανθολογία κειμένων*, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη.
- Κοντάκος, Α., (2007), *Χρονολόγιο Ιστορίας της Εκπαίδευσης*, Ατροπός, Αθήνα.
- Montessori M: (1981), *Το μυστικό της παιδικής ηλικίας*, Γλάρος, Αθήνα.
- Μοντεσσόρι Μ. (1980), *Πρακτικός οδηγός στη μέθοδό μου* (μτφρ. Έλλη Έμκε), Γλάρος, Αθήνα.